

CYNLLUN GWEITHREDU BIOAMRYWIAETH LLEOL SIR GAERFYRDDIN CYNLLUN GWEITHREDU GRŴP TIR LLWYD, GERDDI A MANNAU AGORED TREFOL

Cyflwyniad

Mae'r cynefin grŵp hwn yn cynnwys brithwaith o gynefinoedd agored ar dir a oedd cynt wedi'i ddatblygu, mannau trefol agored a chynefinoedd gardd.

Brithwaith o gynefinoedd agored ar dir a oedd cynt wedi ei ddatblygu, neu gynefin 'tir llwyd' –

mae'n cynnwys tir sydd neu a oedd ar un adeg o dan ddefnydd diwydiannol neu ddefnydd arall gan bobl ond sydd erbyn hyn yn segur, yn ddifffraith neu'n wag ar hyn o bryd (mewn rhai achosion gall fod yn cael ei ddefnyddio o hyd). Gall safleoedd o'r fath gynnwys hen safleoedd pyllau glo,

chwareli segur, tomenni rwbel, safleoedd glo brig wedi'u hadfer, lludw tanwydd maluriedig (pfa) ac is-haenau slag metalog, safleoedd ffactrioedd sydd wedi'u dymchwel neu wedi dadfeilio, lagwnau diwydiannol, tir rheilffordd difffraith, tir dociau segur, tir wedi'i halogi, hen domenni gwastraff, ac ati. Mae'r tir hwn i'w gael mewn mannau adeiledig a gwledig.

Yn aml bydd safleoedd tir llwyd yn segur am flynyddoedd lawer ac wrth i'r ardaloedd tawel hyn, nad oes neb yn tarfu arnynt, gael eu cytrefu gan blanhigion ac anifeiliaid gall fflora a ffawna amrywiol ddatblygu gydag dilyniant cymhleth o gynefinoedd yn ffurfio brithwaith neu glytwaith, o ddaear noeth i laswelltir, prysgwydd a choetir. Yn aml mae'r ardaloedd hyn yn darparu cynefinoedd amgen i lawer o rywogaethau sydd wedi dirywio wrth i'w cynefinoedd cynhenid yng nghefn gwlad yn fwy cyffredinol ddiflannu oherwydd ffermio dwys a threfoli. Yn aml nid yw gwerth bioamrywiaeth yr ardaloedd hyn yn cael ei lawn werthfawrogi a gallant fod yn bwysig i lawer o rywogaethau, yn enwedig blanhigion, adar, mamaliaid, amffibiaid ac ymlusgiaid ac infertebratau.

Gall olion o'r cynefinoedd gwreiddiol ddal i fodoli ar safleoedd ôl-ddiwydiannol ac, er eu bod wedi'u hynysu a'u bod yn ddarniog, gallant fod yn bwysig i fioamrywiaeth a gweithredu fel adnoddau genetig lleol tyngedfennol er mwyn ailgytrefu ardaloedd yr aflonyddwyd arnynt. Gallant weithredu fel coridorau bywyd gwyllt mewn ardaloedd sydd fel arall yn adeiledig neu drefol, yn ogystal â darparu cynefin gwerthfawr mewn sefyllfaoedd gwledig sydd fel arall yn brin o rywogaethau. Gall rhywogaethau gael eu cyflwyno mewn pridd sy'n cael ei arllwys yno a balast a gall rhywogaethau egsotig sy'n cael eu cysylltu gan amlaf â chynefinoedd neu wledydd eraill dyfu yno; efallai y bydd y rhywogaethau hyn yn adlewyrchu masnachu rhyngwladol yr ardal yn y gorffennol a gellir ystyried bod iddynt werth diwylliannol, e.e. rhai rhywogaethau unflwydd ym Mhorth Tywyn a Phen-bre.

Mae pobl leol yn aml yn mwynhau'r ardaloedd hyn i wneud pethau fel mynd â'r ci am dro, ac mae iddynt yn aml werth amwynder anffurfiol. Mae casgliadau ymchwil yn dangos bod natur yn chwarae rôl hollbwysig yn iechyd a lles pobl, a bod gan barciau a gwarchodfeydd natur ran o bwys i'w chwarae yn darparu mynediad at natur i unigolion. Mae tystiolaeth gref fod cysylltiad â natur yn gallu helpu i gynnal iechyd corfforol da a helpu i wella o salwch, lleddfu straen a phroblemau iechyd meddwl, a chynyddu ymwneud cymdeithasol a gwella cydlynid cymunedol.

Dros y blynyddoedd diwethaf mae safleoedd tir llwyd wedi cael eu cydnabod yn gynyddol fel hafan bwysig i fywyd gwyllt. Maen nhw'n aml yn cynnal rhywogaethau sy'n cael eu gwarchod ac erbyn hyn efallai fod dynodiadau arnynt er mwyn diogelu rhywogaethau o'r fath. Fodd bynnag, mae nifer cynyddol yn cael eu dynodi ar sail eu rhinweddau nhw eu hunain wrth i gynefinoedd o bwys ddatblygu. Mae'r rhain yn cynnwys, er enghraifft, safleoedd hen weithfeydd alcali, lagwnau lludw tanwydd maluriedig (pfa), tomenni gweithfeydd glo a phyllau graean.

Mae llawer o safleoedd tir llwyd yn Sir Gaerfyrddin yn fwy cyfoethog o ran y nifer o rywogaethau (boed nhw'n blanhigion, adar neu bryfed) nag ardaloedd eang o gefn gwlad sy'n cael ei ffermio'n ddwys. Yn wir, mae un hen lagwn setlo ym Mhwll, a oedd yn perthyn i hen Orsaf Bŵer Porth Tywyn, yn Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig oherwydd y cymysgedd anarferol o blanhigion ffen a choetir yno, tra mae safle arall cyfagos ('Pwll Llundw') yn bwysig o ran ei adar dŵr.

Mae'r mwyafrif o safleoedd ôl-ddiwydiannol yn Sir Gaerfyrddin yn ne-ddwyrain y sir, yn ardaloedd y maes glo a'r chwareli carreg galch yn arbennig, er bod gan y rhan fwyaf o drefi safleoedd diffaith neu safleoedd datblygu sy'n dod o fewn cwm pas y diffiniad cynefin hwn.

Dros y blynyddoedd diwethaf mae **gerddi a rhandiroedd** wedi dod yn fwy a mwy pwysig i fywyd gwyllt, yn cynnwys llawer o rywogaethau sy'n brin yn fwy cyffredinol yng nghefn gwlad erbyn hyn. Gall gerddi a rhandiroedd fod yn goridorau bywyd gwyllt pwysig hefyd. Yn ein trefi, caiff cyfran helaeth o'r cynefin sydd ar gael i fywyd gwyllt ei ddarparu gan erddi – nhw yw 'ysgyfaint gwyrdd' ein hamgylchedd trefol.

Mae gerddi'n chwarae rhan bwysig hefyd yn caniatáu i bobl gael cysylltiad agos â natur. Fodd bynnag, mae llawer o arferion garddio yn niweidiol o safbwynt bioamrywiaeth ac mae angen gwneud rhagor o waith i annog garddio sy'n ystyriol o fywyd gwyllt. Er enghraifft, mae defnyddio mawn yn cael effaith andwyol ar ein cynefinoedd mawn.

Wrth i'r amgylchedd ehangach gollu rhywogaethau, mae gerddi'n cynnig hafan i amrywiaeth enfawr o adar a phryfed. Gall rhywogaethau eraill, fel draenogiaid ac amffibiaid, fod â chadarnleoedd o bwys erbyn hyn mewn gerddi cefn trefol.

Gall rhandiroedd hefyd orchuddio arwynebedd sylweddol o dir mewn trefi a gallant felly wneud cyfraniad pwysig i botensial bywyd gwyllt ardaloedd trefol. Mae'r amrywiaeth cynefinoedd a geir mewn rhandiroedd – tir wedi'i drin a braenar, ardaloedd o laswellt, lleiniau gwag wedi gordyfu, tomenni compost, siediau ac ati – yn eu gwneud yn bwysig i amrywiaeth eang o blanhigion ac anifeiliaid. Mae rhandiroedd yn cynnig manteision i'r gymuned gyfan ac yn cyfrannu at adfywio trefi a dinasoedd mewn modd cynaliadwy, gan ddarparu manau gwyrdd mewn amgylcheddau trefol.

Term yw **mannau agored trefol** sy'n cael ei ddefnyddio i ddisgrifio parciau, manau gwyrdd, ac ardaloedd agored eraill fel meysydd chwarae. Maen nhw'n gallu bod yn amgylcheddau sy'n cael eu rheoli'n helaeth neu'n ardaloedd cymharol naturiol. Maen nhw'n aml yn agored i'r cyhoedd fynd iddynt.

Mae'r ardaloedd hyn yn bwysig am eu bod nhw'n cynnig cyfleoedd hamdden da i bobl. Gallant fod yn ynisoedd o natur, yn cynnal bioamrywiaeth ac yn darparu cynefin i rywogaethau naturiol mewn amgylcheddau nad oes modd iddynt fyw ynddynt fel arfer

oherwydd datblygu trefol. O gael eu rheoli'n briodol, gall mannau agored trefol fod yn fannau lle gall cymunedau lleol fwynhau natur mewn lleoliad trefol.

Mae gan drefi Sir Gaerfyrddin enghreifftiau da o barciau a mannau agored. Mae Parc Howard yn Llanelli yn cyferbynnu â'r man agored mwy newydd sydd wedi'i greu ym Mharc Arfordirol y Mileniwm. Mae Parc y Betws yn Rhydaman yn enghraifft dda o erddi ffurfiol ochr yn ochr â chynefin afon naturiol gyda phorfa arw ym mhen draw'r parc. Mae gan aneddiadau bach ardaloedd o le hamdden agored yn cynnwys ardaloedd chwaraeon. Yn Llandeilo mae Parc Penlan wedi ennill statws Baner Werdd yn ddiweddar a'r gobaith yw y bydd hyn yn sefydlu tuedd i reoli parciau er budd bioamrywiaeth yn ogystal â hamddena mwy ffurfiol.

Un nod allweddol wrth gynnal bioamrywiaeth lle mae pobl yn byw yw eu galluogi i gael cysylltiad cadarnhaol/pleserus â bywyd gwyllt cyfarwydd, o adar y to yn y parc i ieir bach yr haf yn yr ardd a grifft brogaod yn y pwll lleol. Y gobaith yn y pen draw yw y bydd pobl yn teimlo bod natur yn rhan mor annatod o'u bywydau fel y byddant yn barod i ddefnyddio'u hamser, eu hegni a'u dylanwad i'w chadw.

Manteision naturiol cynefinoedd 'tir llwyd'

Yn ogystal â gwerth cynhenid y cynefinoedd hyn a'u gwerth i'r rhywogaethau y maent yn eu cynnal, maen nhw'n darparu nifer o fanteision naturiol i ni:

- Seilwaith Gwyrdd: mae i safleoedd tir llwyd sy'n gyfoethog mewn bioamrywiaeth y potensial i ddarparu seilwaith gwyrdd o ansawdd uchel i bobl ac i fywyd gwyllt.
- Mae safleoedd tir llwyd yn gallu darparu cyfleoedd gwerthfawr i bobl gyrchu at y bywyd gwyllt sydd ar garreg y drws.
- Gall mannau gwyrdd trefol greu effaith glaearu ar yr amgylchedd lleol, glanhau'r aer a lleihau sŵn.
- Gall safleoedd tir llwyd helpu i storio dŵr llif.
- Gall mannau gwyrdd/safleoedd tir llwyd trefol helpu i storio carbon.

Pam mae cynefinoedd trefol/tir llwyd yn newid (o adroddiad *State of Nature*: www.rspb.org.uk/stateofnature)?

- Darnio cynefinoedd – colli coridorau bywyd gwyllt.
- Colli mannau gwyrdd.
- Garddio taclusach.
- Datblygu.
- Llygredd dŵr ac aer.
- Rhywogaethau estron.
- Newid hinsawdd.

Datganiad o weledigaeth ac amcanion

Ein gweledigaeth i'r cynefinoedd hyn yw cynnal a chyfoethogi gwerth a photensial cynefinoedd tir llwyd, gerddi a mannau agored trefol eraill o safbwynt bywyd gwyllt, a chynyddu ymwybyddiaeth o'u pwysigrwydd o safbwynt bioamrywiaeth, a'r cyfleoedd y maent yn eu darparu i alluogi'r cyhoedd i ymwneud â chadwraeth ar lefel leol. Byddai unrhyw weithredu yn ceisio cyflawni un neu fwy o'r amcanion isod:

BR1 Sicrhau bod yr arwynebedd iawn o fannau agored o safon briodol yn y mannau iawn yn ardaloedd adeiledig Sir Gaerfyrddin i ddarparu ar gyfer bioamrywiaeth ac angen pobl i gael cysylltiad â hi.

- BR2** Arolygu, cadw a rheoli mewn modd cadarnhaol y cynefinoedd tir llwyd yn Sir Gaerfyrddin sy'n cynnal cynefinoedd a rhywogaethau'r Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth /Ad42.
- BR3** Cynyddu'r nifer o nodweddion ystyriol o fywyd gwyllt mewn parciau/gerddi/ysgolion yn y sir.
- BR4** Cynyddu'r nifer o randiroedd yn Sir Gaerfyrddin.
- BR5** Cynnal ac ehangu'r ystod a/neu'r boblogaeth o rywogaethau sy'n gysylltiedig â'r mathau hyn o gynefinoedd.
- BR6** Codi ymwybyddiaeth o gynefinoedd tir llwyd a'r manteision a gawn ni yn eu sgil.
- BR7** Arolygu safleoedd tir llwyd allweddol a rhywogaethau'r Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth cysylltiol.

Rhywogaethau cysylltiol (DS efallai nad yw hon yn rhestr hollgynhwysfawr!):

Adar - Llinos, Bras melyn, Gwylan y penwaig, Drudwy, Cornchwiglen, Aderyn y to, Bronfraith, Llwyd y gwrych, Cudyll coch, Cwtiad torchog

Mamaliaid - Ysgyfarnog, Draenog, rhywogaethau o Ystlumod.

Infertebratau –Glas bach, Gwibiwr llwyd, Gweirlöyn cleisiog, Gweirlöyn y cloddiau, Brychan y wermod (gwyfyn), Seffyr y ffyrch, Teigr y benfelen, Cardwenynen lwydfrown

Ymlusgiaid – Neidr ddefaid, Llyffant dafadennog, Madfall, Neidr y gwair, Gwiber

Planhigion/isblanhigion – Glas yr yd, Penigan y porfeydd, Efrau, Brymlys, Cytwf, Clwbfrwynen y coed, Gludlys amryliw, Mwsogl plwm, Briger Gwener

Crynodeb o'r camau gweithredu sydd wedi'u cwblhau gan Bartneriaid y Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol (i gael rhagor o wybodaeth cysylltwch â'r swyddog bioamrywiaeth – Bioamrywiaeth@sirgar.gov.uk) neu ewch i'r System Adrodd ar Weithredu Bioamrywiaeth genedlaethol - <http://ukbars.defra.gov.uk>:

2010–12

- Parc Penlan, Parc Llyn Llech Owain a Pharc Gwledig Gelli Aur yn cael eu dynodi'n barciau Baner Werdd dynodedig – Cyngor Sir Gaerfyrddin BR3
- Ysgol Bryngwyn – crëwyd ardal bywyd gwyllt (arian grant gan Gyngor Cefn Gwlad Cymru) – yr Ymddiriedolaeth Natur BR3
- Creu rhandiroedd – e.e. Dinefwr (Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol), Parc Dewi Sant (Cyngor Sir Gaerfyrddin), Llwynhendy, Rhydaman BR5
- Safleoedd tir llwyd wedi'u mapio yn y sir – Cyngor Sir Gaerfyrddin BR7
- Mwsogl plwm *Ditrichum plumbicola* - safle yn Rhandirmwyn wedi'i ddynodi'n Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig – Cyngor Cefn Gwlad Cymru BR5
- Paratowyd cynllun rheoli ar gyfer Cytwf (*Monotropa*) yn ardal Pwll Lludw, Llanelli – Cyngor Sir Gaerfyrddin BR5
- Cynhyrchu taflen ar arddio er lles bywyd gwyllt – Cyngor Sir Gaerfyrddin BR6
- Teithiau a sgysiau ar arddio trefol/tir llwyd a bywyd gwyllt – Cyngor Sir Gaerfyrddin/Naturiaethwyr Llanelli
- Gwaith i adfer tomen Tir-y-dial ar y gweill – amod cynllunio BR2
- Rhandir 'arferion gorau' wedi'i greu yn yr Ardd Fotaneg Genedlaethol BR6
- DVD plannu coed wedi'i gynhyrchu ar gyfer ysgolion – Partneriaeth Bioamrywiaeth Sir Gaerfyrddin BR6
- HMS i 20 ysgol – cynllunio bioamrywiaeth ar diroedd ysgol BR6

2013

- Creu dolydd ‘Cadwraeth’ yn Llanelli – Cyngor Sir Caerfyrddin BR3
- Cadw mynediad i safle llygod pengron y dŵr ym Morfa Berwig - Cadwch Gymru'n Daclus /
Cyngor Sir Caerfyrddin BR1/2
- Paratoi amlinellad o'r prosiect peillyddion strategol drwy'r Strategaeth Gymunedol BR1

2014

- Rhoddwyd cynllun hau planhigion peillio ar waith ar ystadau tai ledled y sir – CSC
- Cafodd ?? o safleoedd eu rheoli fel caeau gwair ar dir CSC – CSC

2015

- Rheoli cynefinoedd ym Morfa Berwig i wella cynefinoedd tir llwyd – CSC/ARC/Buglife BR2

Camau arfaethedig i'r dyfodol

- Arolwg anifeiliaid di-asgwrn-cefn ym Morfa Berwig - CSC BR7
- Parhau â phrosiect i ddatblygu cynlluniau rheoli adnoddau naturiol i gymunedau lleol BR1
- Creu ardaloedd ‘plannu peillyddion’ yn Llanelli – Cyngor Sir Caerfyrddin BR3
- Creu man agored cyhoeddus ar gyrion Caerfyrddin – Cyngor Sir Caerfyrddin/Cyfoeth
Naturiol Cymru BR1
- Dynodi safle llygod pengrwn y dŵr ym Morfa Berwig yn Warchodfa Natur Leol – Cyngor
Sir Caerfyrddin BR1
- Arolygu safleoedd tir llwyd allweddol yn y sir - BR7
- Creu trefn rheoli cynefinoedd ar gyfer infertebratau/ymlusgiaid/adar o fewn Mharc
Arfordirol y Mileniwm, Gwarchodfeydd Natur Lleol a pharciau gwledig – Cyngor Sir
Caerfyrddin/Buglife/Yr Ymddiriedolaeth Gwarchod Amffibiaid ac Ymlusgiaid/Y
Gymdeithas Frenhinol er Gwarchod Adar BR2/3

Ble gallwch chi ymweld â'r cynefinoedd hyn yn Sir Gaerfyrddin:

Safleoedd tir llwyd: Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig Merllyn y Pwll a Phwll Llundw, Porth Tywyn; safle Llygod Pengrwn y Dŵr Morfa Berwig, y Bynea; Parc Coedwig Mynydd Mawr, y Tymbl; Parc Hamdden Nant-y-Ci.

Parciau: Parc Howard, Llanelli, Parc y Betws, Rhydaman; Parc Penlan, Llandeilo, Parc Arfordirol y Mileniwm, Llanelli.

Dolenni defnyddiol:

www.buglife.org.uk/conservation/currentprojects/Habitats+Action/Brownfields

www.wildlifetrusts.org/wildlife/habitats/towns-and-gardens

www.wildlifetrusts.org/wildlife/habitats/brownfield

www.biodiversitywales.org.uk/en-GB/Urban

Partneriaeth **Bioamrywiaeth** Sir Gaerfyrddin
Carmarthenshire **Biodiversity** Partnership

www.carmarthenshirebiodiversity.co.uk

Mae Partneriaeth Bioamrywiaeth Sir Gaerfyrddin yn cynnwys y sefydliadau canlynol:
Cyngor Sir Caerfyrddin, Ymddiriedolaeth Natur De a Gorllewin Cymru, Cyfoeth Naturiol
Cymru, Y Gymdeithas Frenhinol er Gwarchod Adar, Ymddiriedolaeth Adar y Gwlyptir,
Clwb Adar Sir Gaerfyrddin, Gardd Fotaneg Genedlaethol Cymru, Gwarchod Glöynnod
Byw, Ymddiriedolaeth Afonydd Sir Gaerfyrddin, Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol,
Cymdeithas Fotanegol Ynysoedd Prydain, Naturiaethwyr Llanelli, Ymddiriedolaeth
Gwarchod Ystlumod, Canolfan Wybodaeth Bioamrywiaeth Gorllewin Cymru,
Yr Ymddiriedolaeth Gwarchod Amffibiaid ac Ymlusgiaid